

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ

© Ждан В.М., Дворник В.М., Аветіков Д.С., Беляєва О.М.

УДК 378.4

DOI <https://doi.org/10.31718/mep.2022.26.5-6.05>

АКАДЕМІЧНІ РЕЙТИНГИ – MIRROR IMAGE ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В ОСВІТІ

Ждан В.М., Дворник В.М., Аветіков Д.С., Беляєва О.М.

Полтавський державний медичний університет

Розглянуто феномен академічних рейтингів і коротку історію їх виникнення. Дано узагальнену характеристику найбільш впливових рейтингів. Проаналізовано погляди прихильників і противників академічних рейтингів. Показано, що в умовах глобалізаційних процесів в освіті академічні рейтинги розглядаються низкою вчених як один з інструментів, призначених для вимірювання конкурентоспроможності освітніх закладів, формування стратегії подальшого розвитку університетів та їх трансформації. З огляду на те, що питання щодо методології укладання академічних рейтингів і логіки їх використання залишається дискусійним, наведено аргументи опонентів рейтингування. Зокрема, висловлюється думка, що основні індикатори, які впливають на місце в більшості існуючих нині рейтингів, релевантні для університетів науково-дослідного типу, які мають надзвичайно потужні джерела фінансування, що й зумовлює їх конкурентоспроможність і незмінно високі місця. У зв'язку із цим рейтинги з інструменту вимірювання якості освіти почасти перетворилися на економічний і політичний інструмент із «відчутним геополітичним присмаком», що навряд чи може призвести до значного покращення якості освіти. Закцентовано увагу на тому, що існуюча нині методологія укладання рейтингів може бути доцільною лише для університетів світового рівня, які становлять 3 – 5% від загальної кількості закладів вищої освіти в різних країнах світу. У висновках зазначається, що рейтинги, незважаючи на їх дискусійний характер, стали як невід'ємною частиною управлінської культури та глобального інформаційного простору, так і рушієм позитивних змін освітнього середовища університетів.

Ключові слова: глобалізація, конкурентоспроможність, академічні рейтинги, університети світового рівня, якість освіти.

ACADEMIC RATINGS – A MIRROR IMAGE OF GLOBALIZATION IN EDUCATION

Zhdan V.M., Dvornyk V.M., Avetnikov D.S., Bieljaieva O.M.

Poltava State Medical University

The paper examines the phenomenon of academic ratings and a brief history of their emergence. The authors provide a generalized description of the most influential ratings. The views of supporters and opponents of academic ratings have been analyzed. It has been shown that under conditions of globalization processes in education, academic ratings are considered by a number of scientists as one of the tools intended for measuring the competitiveness of educational institutions, forming a strategy for further development of universities and their transformation. Given the fact that the issue of the methodology of academic ratings and the logic of their use remains debatable, the arguments from the opponents of the rating have been analyzed. In particular, the opinion is expressed that the main indicators that affect the place in most of the currently existing ratings are relevant for research universities that have extremely powerful sources of funding, which determines their competitiveness and consistently high rating positions. In this regard, the ratings from a tool for measuring the quality of education have partly turned into an economic and political tool with a "perceptible geopolitical flavor", which is unlikely to lead to a significant improvement in the quality of education. Attention is focused on the fact that the currently existing rating methodology can be appropriate only for world-class universities, which make up 3 – 5% of the total number of higher education institutions in different countries globally. In the conclusions, the authors point out that the ratings, despite their debatable nature, have become both an integral part of the management culture and the global information space, as well as a driver of positive changes in the educational environment of universities.

Keywords: globalization, competitiveness, academic ratings, world-class universities, quality of education.

*Цитування при атестації кадрів: Ждан В.М., Дворник В.М., Аветіков Д.С., Беляєва О.М. Академічні рейтинги – mirror image глобалізації в освіті // Проблеми екології та медицини. – 2022. – Т. 26, № 5-6. – С. 20-31.

Вступ

Епоха цифрового суспільства характеризується небаченим раніше динамізмом – незворотні глобалізаційні процеси, швидка зміна ідей, концепцій, знань, технологій, посилення комунікації, безпрецедентна мобільність економічних і людських ресурсів, активне формування глобального освітнього простору, з одного боку, сприяють інноваційному розвитку, створюють умови для інтенсифікації міжнародних зв'язків і поширення загальнолюдських цінностей, активного та плідного використання найкращих світових, освітніх зокрема, практик. З іншого боку, відкриття кордонів, мобільність викладачів і студентів, диверсифікація постачальників освітніх послуг, а також необхідність забезпечення реальної (а не декларативної чи формальної) якості вищої освіти (ВО) та її відповідність запитам широкого кола стейкхолдерів – суспільства, держави, здобувачів ВО всіх рівнів, роботодавців – породжують жорстку конкуренцію як серед вітчизняних, так і закордонних закладів вищої освіти (ЗВО).

У XXI ст. ВО постала перед необхідністю розв'язання шести ключових проблем, спільних для світового освітнього простору: сутність професії викладача, доступ і рівність, ВО і соціальна згуртованість, приватна ВО, міжнародні програми з обміну студентами, роль дослідницького університету [10].

У зв'язку із цим академічні рейтинги (АР) – міжнародні, національні, регіональні – розглядаються як один з інструментів, призначених для вимірювання конкурентоспроможності ЗВО, формування стратегії їх подальшого розвитку і трансформації, що й зумовлює актуальність пропонованого дослідження.

Аналіз літератури з даного питання засвідчив, що в науковому дискурсі різноманітні аспекти АР незмінно перебувають у фокусі уваги науковців, з-поміж яких, на наш погляд, на особливу увагу заслуговують праці таких дослідників як Philip G. Altbach [9,10,11,12], Phil Baty [13], Pedro Bernardino and Rui Cunha Marques [14], Erkkilä T., Piironen O. [17], Ellen Hazelkorn [19,20,21,22], João dos Reis Silva Júnior and Everton Henrique Eleuterio [16], Barbara M. Kehm [24,25,26], Marc Meredith [30], Antony Stella and David Woodhouse [38], Vidya Rajiv Yeravdekar та Gauri Tiwari [41], Сергій Курбатов [2,3,4].

Виклад основного матеріалу

Як свідчить досвід провідних країн світу, конкурентоспроможна ВО забезпечує не лише потреби економіки країни у висококваліфікованих кадрах, а і є рушієм її соціально-економічного розвитку, слугуючи системоутворювальним чинником подальших трансформацій інноваційно-інституційного середовища економіки постіндустріального типу [5].

На думку Ellen Hazelkorn, спроможність країни бути представленою у «світовій науці» залежить від її здатності розвивати, залучати й утримувати таланти, що особливо важливо в умовах сталого погіршення демографічної ситуації, адже, незважаючи на глобальний приріст населення, кількість кваліфікованої робочої сили фактично скорочуються, що становить серйозну загрозу для всіх країн, економіка яких заснована на наукомістких галузях. Відповіддю на це є національні політики, спрямовані на залучення до навчання (з перспективою залишитися в країні навчання) найбільш талановитих мігрантів, зокрема, студентів, аспірантів і викладачів [22].

У пропонованому дослідженні вслід за І. Царенко, «конкурентоспроможність вищої освіти» розглядаємо, з одного боку, як спроможність ЗВО задовольняти потреби в якісних освітніх послугах вітчизняних і зарубіжних споживачів шляхом використання сучасних інноваційних технологій у процесі навчання майбутніх фахівців, з іншого, – як задоволення очікувань щодо подальшої реалізації набутих якісних характеристик в умовах конкретного соціально-економічного та організаційно-технологічного середовища, що одночасно інтегруються на трьох рівнях – регіональному (локальному), національному та міжнародному [5].

Ut supra, в умовах сьогодення одним із дієвих інструментів визначення конкурентоспроможності університетів слугують різноманітні АР як механізм «адекватного оцінювання якості знань і навчального процесу, а також дослідницької діяльності [2]». Незважаючи на те, що цей інструмент далекий від досконалості, динамізм розвитку методології АР і залучення до цього процесу все більшої кількості організацій і дослідників підтверджує тезу щодо важливості та практично повної легітимності цього інструменту в контексті ВО [3].

На думку Ellen Hazelkorn, «студенти (та їхні батьки) стали надто досвідченими споживачами», адже практика свідчить, що результати випускників та їхній образ життя сильно корелюють з освітою, кваліфікацією і кар'єрними можливостями. Студенти наразі приділяють більше уваги можливості працевлаштування, вони оцінюють свій вибір ЗВО й освітніх програм як співвідношення між вартістю навчання і вартістю життя, можливістю просування кар'єрою драбиною і заробітною платнею. Це призводить до того, що традиційний студентський ринок скорочується, а конкуренція за найбільш талановитих і здібних студентів зростає. У таких умовах поява АР є цілком закономірною, оскільки здебільшого рейтинги сприймаються споживачами освітніх послуг як незалежна оцінка, прозора й підзвітна [22].

У цьому контексті слушною є думка С. Курбатова, який наголошує, що глобальний освітній простір (як і будь-який соціальний феномен) тягнє до утворення власних ієрархій та, відповідно, формує певну технологію легітимації de facto присутніх у ньому національних університетів як елітних («кращих серед кращих»), так і звичайних (пересічних), а, отже, феномен виникнення та стрімкого розвитку у XXI ст. міжнародних АР і є тим своєрідним інструментом легітимації [2,3,4].

Як зазначає Hanaa Ouda Khadri, протягом останнього десятиліття терміни «університети світового класу» («world-class universities» – WCU), «глобально конкурентоспроможні університети», «університети світового рівня», «елітні» чи «флагманські» університети стали крилатими фразами не лише для покращення якості навчання та досліджень у ВО, а й, що важливіше, для розвитку здатності конкурувати на світовому ринку ВО за рахунок набуття та створення передових знань [27]. На думку дослідниці, концепція WCU – термін, прийнятий значною мірою для глобальних дослідницьких університетів. Однак, парадокс у тому, що ця концепція отримала широке розповсюдження без чіткого й конкретного визначення іbid.

Суголосим із цим твердженням є дещо іронічне висловлювання Philip G. Altbach: «Усі хочуть універ-

ситет світового рівня. Жодна країна не може без нього обійтися. Проблема в тому, що ніхто не знає, що таке університет світового класу, і ніхто не здогадався, як його отримати. Попри це всі посилаються на це поняття. ... чимало закладів позиціонують себе як заклади «світового рівня» – від відносно скромних університетів у Центральній Канаді до нового коледжу в Перській затоці. Це століття академічного ажіотажу, коли університети різного типу і в різних країнах претендують на високий статус «світового рівня», зазвичай, без будь-яких на то підстав. Ті, хто прагне підтвердити «світовий рівень», зазвичай не знають, про що говорять» [9].

Разом із цим Philip G. Altbach, який є вихідцем і представником американського освітнього середовища, а також одним із усесвітньо визнаних експертів у питаннях конкурентоспроможності університетів й AP, резюмує: «Чарльз У. Еліот, який був президентом Гарварду протягом майже 40 років, ще наприкінці XIX ст. на питання Джона Д. Рокфеллера, що потрібно для створення еквівалента університету світового класу, відповів, що для цього необхідно 5 мільйонів доларів і 200 років. Він не мав рації. На початку XX ст. Чиказький університет став закладом світового рівня за два десятиріччя і трохи менше 50 мільйонів доларів, які пожертвував сам Рокфеллер. Ціна різко зросла не лише через інфляцію, а й тому, що університети стали неймовірно складними й дорогими. Конкуренція також стала набагато жорсткішою. Нині для цього може знадобитися понад 500 мільйонів доларів, а також розумне керівництво та вдалий збіг обставин» [9].

Ця досить розлога цитата, на нашу думку, визначає два наріжні камені – наявність надзвичайно потужних джерел фінансування та ефективний менеджмент, що здатні забезпечити високі місця у світових рейтингах. Варто наголосити, що ідея порівнювати університети (особливо з урахуванням феномена конкуренції як важливого чинника прогресу в будь-якій соціальній сфері), не є новою. На думку Ellen Hazelkorn, початком ери академічних рейтингів слід вважати 1910 р., коли відомий американський психолог, професор Пенсильванського університету James McKeen Cattell (1860 – 1944) оприлюднив власну версію кращих американських наукових центрів [22]. Натомість Marc Meredith [30] і Antony Stella and David Woodhouse [38] наводять іншу дату – 1870 р. Наступним кроком стало те, що в 1911 р. Бюро освіти США у своїх річних звітах рейтингувало 344 американські ЗВО на основі отриманої статистичної інформації [38]. Утім, оскільки більшість ранніх рейтингів укладалися самими ЗВО, їх методологія неодноразова ставала об'єктом критики, що створило нішу для начебто незалежних рейтингів, які почали публікуватися в пресі, наприклад, у «The Chronicle of Higher Education» [30].

Протягом досить тривалого періоду історія з рейтингами не набувала подальшого поширення і лише в 1971 р. «Фондом Карнегі з поліпшення викладання» («Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching») під керівництвом Clark Kerr (1911 – 2003) було розпочато роботу над «Класифікацією Карнегі закладів вищої освіти» («The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education»). Перший випуск цієї класифікації був розроблений у 1973 р., наступні – у 1976, 1987, 1994, 2000, 2005, 2010 та 2015 рр. Мета

створення класифікації полягала в допомозі проведенню досліджень у галузі освіти й освітньої політики шляхом створення гомогенних категорій коледжів та університетів відповідно до функцій цих освітніх інституцій та характеристик їх викладачів і студентів [37].

Разом із тим Lee S. Shulman, тогочасний президент «Фонду Карнегі з поліпшення викладання», у передмові до технічного звіту «Класифікації Карнегі закладів вищої освіти» за 2000 р. зазначав, що класифікація «... широко використовувалася для непередбачених і навіть несподіваних цілей, деякі з яких були безвинними, а деякі – ні. Зокрема, на її основі в 1983 р. журнал «US News and World Report» розробив власний впливовий рейтинг американських університетів. Деякі державні органи використовують класифікацію для прийняття рішень щодо визначення обсягів інституційного фінансування, деякі фонди – для грантової підтримки, професійні асоціації – для визначення розміру членських внесків, представники вищого менеджменту університетів – для ознайомлення з місцем підпорядкованого закладу в академічній ієрархії і порівняння з місцем однопрофільних ЗВО. Ба більше, деякі посадові особи сприймають «рух угору Класифікацією Карнегі» («moving up the Carnegie Classification») як експліцитну інституційну мету» [37].

Той факт, що саме США стояли у витоків академічних рейтингів є цілком закономірним, позаяк вони були першою країною, яка добилася масової ВО. До 1960 40% населення США здобули ВО. Дещо пізніше тим самим шляхом пішла Канада. У Західній Європі та Японії цей процес розпочався в 1980-х рр., не відставали й розвинені країни Східної Азії і Латинської Америки. Натепер до найбільших академічних систем світу також належать системи Китаю та Індії [12].

Незаперечним є факт, що «китайське економічне диво» забезпечило не лише визнання Китаю як другої економіки світу (а за деякими показниками – першої), а і його позиціонування як серйозного гравця на світовому ринку освітніх послуг. Nian Cai Liu, професор і колишній декан факультету післядипломної освіти Шанхайського університету Цзяо Тонґ (Shanghai Jiao Tong University), писав, що створення університетів світового класу було мрією поколінь китайців. На святкуванні 100-річчя Пекінського університету в травні 1998 р. тодішній президент Китаю заявив, що в країні повинно бути декілька університетів світового класу, що призвело до створення проекту 985, спеціально призначеного для побудови в Китаї WCU. До першої групи дев'яти університетів цього проекту, які повинні були стати китайським аналогом «Ліги плюща», було обрано і Шанхайський університет Цзяо Тонґ. У тому ж 1998 р. обрані університети визначили свої стратегічні цілі на шляху до WCU [29].

Одним із результатів цього проекту стала поява в червні 2003 р. найбільш авторитетного рейтингу – так званого Шанхайського, або Академічного рейтингу світових університетів (Academic Ranking of World Universities – ARWU), який за твердженням дослідників, призначений, насамперед, для ЗВО, які позиціонують себе як науково-дослідні університети, без урахування національних особливостей ВО [23,28]. З 2000 – 2500 університетів, які беруть участь в ARWU, обирається 1000 кращих на основі шести критеріїв [7]:

Таблиця 1
Характеристика ARWU

№	Критерії	Індикатори	Код	Вага у %	Data Source
1	Якість освіти (Quality of Education)	Кількість випускників університету, які здобули Нобелівську премію або медаль Філдса	Alumni	10	https://u.to/o0p3HA https://u.to/wEp3HA
2	Рівень викладачів (Quality of Faculty)	Кількість викладачів – лауреатів Нобелівської премії або викладачів, які отримали медаль Філдса	Award	20	https://u.to/o0p3HA https://u.to/wEp3HA
3	Високо цитовані науковці (Highly Cited Researchers)	Кількість високо цитованих дослідників університету у 21 галузі, вибраних Clarivate	HiCi	20	https://u.to/Mkt3HA
4	Результативність наукових досліджень (Research Output)	Кількість статей, опублікованих у провідних світових журналах Nature и Science	N&S	20	http://www.webofscience.com/
5		Кількість статей, проіндексованих у Science-Citation Index-Expanded (SCIE) і Social Science Citation Index (SSCI)	PUB	20	http://www.webofscience.com/
6	«Академічна щільність університету» (за С. Курбатовим) (Per Capita Performance)	Показники університету «per capita» – сумарний показник за попередніми індикаторами, поділений на кількість постійних викладачів університету	PCP	10	Дані щодо кількості викладачів отримуються від національних міністерств освіти, статистичних бюро, асоціацій університетів, спілок ректорів тощо

Університети, які продемонстрували найкращі результати ARWU-2022 [8] відображено в таблиці 2.

Таблиця 2
Топ-10 WCU за версією ARWU-2022

Місце в ARWU	Університет	Країна	Загальна кількість балів
1	Harvard University*	США	100
2	Stanford University	США	76,8
3	Massachusetts Institute of Technology (MIT)	США	70,1
4	University of Cambridge	Велика Британія	69,6
5	University of California, Berkeley	США	65,3
6	Princeton University*	США	60,0
7	University of Oxford	Велика Британія	58,7
8	Columbia University*	США	57,2
9	California Institute of Technology	США	56,1
10	University of Chicago	США	55,1

Як видно з таблиці, у десятці ARWU-2022 представлено 8 американських і два британські університети. І ця картина залишається доволі стабільною протягом десятиліть. Принагідно зазначимо, що з 8 університетів, які очолюють рейтингову десятку, 3 університети, позначені в таблиці 2 знаком asterisk, належать до так званих університетів «Ліги плюща» («Ivy League») – найстаріших і найпрестижніших приватних університетів США (навчання в яких коштує декілька сотень тисяч доларів), які традиційно конкурують між собою за першість щодо почесних та відомих випускників і престижних стипендій [1, 6]. Без сумніву, що ці університети належать до «елітарних з елітарних», оскільки традиційно там навчаються вихідці з найбагатших родин і лише невеликий відсоток становлять студенти зі звичайних сімей, які змогли вступити до цих ЗВО завдяки надзвичайно високим показникам у навчанні. Наприклад, вісім президентів США є випускниками Гарварду [1].

Повертаючись до Шанхайського рейтингу, варто підкреслити, що він вважається як одним із найпрестижніших, так і почасти дискусійним, тому його укладачі не претендують на абсолютну об'єктивність та усвідомлюють, що до будь-якого академічного рейтингу мо-

жуть бути висунуті серйозні претензії, але укладачі докладають усі зусилля, щоб покращити рейтинг [29].

У 2004 р. з'явився інший, не менш авторитетний рейтинг – THES-QS World University Rankings, що укладався однією з найпотужніших на той час міжконтинентальною медіакомпанією Thomson Reuters за методикою британської консалтингової компанії Quacquarelli Symonds (QS) [31]. Цей рейтинг проіснував до 2009, а далі відбулася «сепарація», оскільки, починаючи з 2010 р., компанія QS починає публікувати власні рейтинги під зареєстрованою торговою маркою QS World University Ranking®, тоді як Thomson Reuters, який припинив співпрацю з QS, розробив власний рейтинг – The Times Higher Education (THE) World Reputation Rankings [4,13].

Для прикладу проаналізуємо найсвіжіші рейтинги QS World University Ranking. Так, у 2022 р. в рейтингу, що був опублікований 8 червня 2021 р., брали участь 1300 університетів [32]. Рейтинг QS World University Ranking 2023, що був опублікований 8 червня 2022 р., містить шість рейтингових позицій [33] і в ньому представлено 1422 ЗВО Європи, Азії, Північної Америки. У таблиці 3 наведено критерії укладання QS World University Ranking 2023.

Таблиця 3
Критерії укладання QS World University Ranking 2023

№	Критерії	Індикатори і пояснення
1	Академічна репутація (Academic reputation)	Якість викладання і досліджень. Опрацьовується і зіставляється понад 130000 думок експертів у галузі ВО, тим самим забезпечується репрезентативність вибірки
2	Репутація у працедавців / відгуки працедавців (Employer reputation)	Оцінюється: а) як ЗВО готують студентів до успішної кар'єри; б) які ЗВО готують найбільш компетентних, інноваційних та ефективних випускників
3	Співвідношення викладачів і студентів (Faculty/student ratio)	Цей показник свідчить, що велика кількість викладачів на одного студента зменшує викладацьке навантаження і створює максимально сприятливий досвід для студентів. Також оцінюється «відкритість», тобто, як ЗВО надають доступ до викладачів (лекторів, наставників)
4	Кількість цитувань на одного викладача (Citations per faculty)	Береться до уваги загальна кількість посилань на наукові публікації, що були надруковані викладачами університету протягом останніх п'яти років
5	Частка іноземних студентів (International student ratio)	
6	Частка іноземних викладачів (International faculty ratio)	

Порівняльний аналіз Топ-10 QS World University Ranking за 2022 р. і 2023 р. проведено на основі від-

критих даних, наявних у мережі Інтернет [32,33], і представлено в таблиці 4.

Таблиця 4
Топ-10 QS World University Ranking за 2022 р. і 2023 р.

QS World University Ranking (2022 р.)			QS World University Ranking (2023 р.)		
Назва університету та країна	Місце в рейтингу	К-сть балів	Назва університету та країна	Місце в рейтингу	К-сть балів
<u>Massachusetts Institute of Technology</u> , United States	1	100	<u>Massachusetts Institute of Technology</u> , United States	= 1	100
<u>University of Oxford</u> , United Kingdom	2	99.5	<u>University of Cambridge</u> , United Kingdom	2↑	98.8
<u>Stanford University</u> , United States	3	98.7	<u>Stanford University</u> , United States	= 3	98.5
<u>University of Cambridge</u> , United Kingdom	3	98.7	<u>University of Oxford</u> , United Kingdom	4↓	98.4
<u>Harvard University</u> , United States	5	98	<u>Harvard University</u> , United States	= 5	97.6
<u>California Institute of Technology</u> , United States	6	97.4	<u>California Institute of Technology</u> , United States	= 6	97
<u>Imperial College London</u> , United Kingdom	7	97.3	<u>Imperial College London</u> , United Kingdom	6↑	97
<u>Swiss Federal Institute of Technology</u> , Switzerland	8	95.4	University College London, United Kingdom	=8	95
University College London, United Kingdom	8	95.4	<u>Swiss Federal Institute of Technology</u> , Switzerland	9↓	93.6
<u>University of Chicago</u> , United States	10	94,5	<u>University of Chicago</u> , United States	10	93.2

Як видно з таблиці 4, у десятці найкращих, за версією QS 2022, представлені 5 американських університетів, 4 – британські і 1 – швейцарський. У 2023 р., як і в попередньому, очолив рейтинг Массачусетський технологічний університет зі 100 балами зі 100 можливих, за ним із невеликим відривом ідуть Кембридж, Стенфорд, Оксфорд, Гарвард, Каліфорнійський технологічний інститут, Імперський коледж Лондона, Університетський коледж Лондона, Федеральна вища технічна

школа Цюріха, Чиказький університет. Власне, ТОП-10 незмінний, хоча деякі університети продемонстрували незначне зростання чи падіння показників.

Представлені в таблиці 4 дані яскраво ілюструють тезу, що феномен глобальних рейтингів перебуває в парадигмі «центр-периферія». При цьому існує низка чинників, які надають американським і британським університетам нерівну перевагу порівняно із ЗВО інших країн та континентів [41]. Так, WCU мають низку

переваг, позаяк демонструють здатність і мають змогу залучати максимально конкурентоздатних студентів і викладачів з усього світу. Утім, є ще й інший бік сформульованої проблеми: основна маса глобального виробництва знань відбувається в трансатлантичному регіоні і живить його ВО. А отже, територія глобальних рейтингів не є рівним ігровим полем. Досить вірогідно, що в глобальних рейтингах і надалі будуть доминувати трансатлантичні університети [41].

Якщо проаналізувати університети, що увійшли до рейтингових 500 ЗВО QS і замикають «турнірну таблицю», то тут картина більш різноманітна. Так, у рейтингу 2022 р. представлені по два університети ФРН і США й по одному університету Південної Африки, Бразилії, Іспанії, Австралії, Південної Кореї та Канади.

У рейтингу 2023 «турнірну таблицю» замикають по два університети з Південної Кореї, Іспанії, США, Китаю та по одному з Франції, Уругваю та Італії (табл. 5).

Таблиця 5
10 університетів, які набрали найменшу кількість балів та увійшли 500 закладів вищої освіти (версії QS World University Ranking за 2022 р. і 2023 р.)

QS World University Ranking 2022 р.			QS World University Ranking 2023 р.		
Назва університету та країна	Місце в рейтингу	К-ть балів	Назва університету та країна	Місце в рейтингу	К-сть балів
<u>Stellenbosch University</u> , South Africa	482	24.6	<u>Ajou University</u> Suwon, South Korea	488	24.6
<u>Justus-Liebig-University</u> Giessen, Germany	490	24.3	<u>Universidad Politécnica de Madrid</u> Spain	488	24.6
Universidade Estadual Paulista «Júlio de Mesquita Filho», Brazil	492	24.2	<u>Aix-Marseille University</u> , France	490	24.5
<u>University of Granada</u> , Spain	492	24.2	<u>The Catholic University of Korea</u> Gyeonggi, South Korea	494	24.4
<u>Western Sydney University</u> , Australia 5QS Stars*	494	24.1	<u>Universidad ORT Uruguay</u> , Uruguay	494	24.4
<u>Boston College</u> Chestnut Hill, United States	494	24.1	<u>University of Granada</u> , Spain	494↓	24.4
<u>Christian-Albrechts-University zu Kiel</u> , Germany	494	24.1	<u>Brandeis University</u> United States	497	24.3
<u>Dongguk University</u> , South Korea	494	24.1	<u>Jilin University</u> China (Mainland)	497	24.3
<u>Iowa State University</u> , United States	494	24.1	<u>Central South University</u> China (Mainland)	499	24.2
<u>York University</u> , Canada	494	24.1	<u>University of Rome «Tor Vergata»</u> , Italy	499	24.2

Як і рейтинг QS, QS Stars можна використовувати для порівняння університетів. При цьому рейтингова система QS Stars забезпечує більш ґрунтовну оцінку ЗВО за 14 критеріями, які охоплюють більш широке коло категорій – викладання, дослідження, можливості працевлаштування, доступні програми, інтернаціоналізація. Важливо, що університети можуть обирати критерії, наприклад, можна обрати між дослідницькою і освітньою категоріями, оцінювання освітнього середовища на основі очного чи онлайн / дистанційного

навчання тощо. У 2021 р. був уведений ще один критерій – «Вплив на довкілля», щоб методологія була приведена у відповідність із «Цілями сталого розвитку» («Sustainable Development Goals»). У кожній категорії розроблено рейтинг до 5 зірок, а також загальний рейтинг до 5+ [42].

Ут supra, у 2010 р. Times припинив співпрацю з QS і розробив власний рейтинг The Times Higher Education (THE) World Reputation Rankings, який щорічно оприлюднюється з 2011 р. Починаючи з 2016 р.,

цей рейтинг публікувався в партнерстві з компанією Elsevier. THE проводиться за участю запрошених видатних учених, при цьому «для чистоти експерименту» запрошені не можуть номінувати себе, або вносити власні пропозиції щодо претендентів на номінацію. Контакти між номінантами й експертами категорично заборонені. Запрошеними можуть бути лише ті вчені, які протягом останніх п'яти років публікувалися в топових наукових журналах. У 2022 р. THE було прийнято рішення провести опитування власними силами (без Elsevier): з жовтня 2021 р. по лютий 2022 р. було опитано 29 606 респондентів із 158 країн 13 мовами [39].

Крім університетських рейтингів протягом останніх років поширилася практика укладання рейтингів «ака-

демічних дисциплін» (Academic Subjects – AS). Так, у 2017 р. Шанхайським університетом був уперше опублікований Глобальний рейтинг академічних дисциплін / предметний рейтинг (Global Ranking of Academic Subjects – GRAS). GRAS 2022 р. містить рейтинги університетів із 54 AS у галузі природничих, технічних (інженерія), біологічних, медичних і соціальних наук [18]. До цього рейтингу увійшли понад 1800 із 5000 університетів 96 країн і регіонів світу.

За твердженням укладачів, GRAS використовує низку об'єктивних академічних показників і сторонніх даних для вимірювання продуктивності світових університетів у відповідних AS. Цей рейтинг містить п'ять індикаторів [18], представлених у таблиці 6.

Таблиця 6
Індикатори GRAS

Позначення індикатора	Індикатор	Опис індикатора
Q1	Результати досліджень, надруковані в журналах, що входять до першого квартилю	Кількість наукових статей, виданих з певної академічної дисципліни / предмету, в журналах, які входять до Q1 за 2016 – 2020 рр. Дані збираються з WoS і InCites. Публікації в різних категоріях WoS згруповані за відповідними AS
CNCI	Нормалізована цитованість за категорією (Category Normalized Citation Impact)	Співвідношення цитувань опублікованих статей до середнього цитування статей у тій самій категорії, у тому ж році і в тому ж типі журнальної публікації з AS за 2016 – 2020 рр. Значення CNCI = 1 демонструє середню продуктивність. CNCI < 1 свідчить, що показники цитування публікацій цієї групи нижче середнього. Якщо CNCI > 1, це свідченням того, що показники цитованості статті вище середнього рівня Відомості збираються з InCites database.
IC	Міжнародна співпраця (International Collaboration)	Індикатор, що використовується для оцінки рівня IC з відповідної AS між ЗВО. Співвідношення кількості публікацій, виявлених не менше ніж у двох різних країнах в адресах авторів, до загальної кількості публікацій з відповідної тематики для ЗВО за 2016 – 2020 рр. Ураховуються лише статті. Відомості збираються з InCites database
Top	Найвпливовіші журнали галузі	Кількість статей, опублікованих з AS у провідних журналах за 2016 – 2020 рр. Кращі журнали номінуються видатними вченими в рамках «Опитування академічної переваги» (Academic Excellence Survey – AES). У 2022 р. 180 провідних журналів, виявлених під час опитування, використовують у рейтингах з 52 AS. У галузі комп'ютерних наук та інженерії в цьому році також ураховувалася 31 обрана конференція. Для AS «Фармація і фармацевтичні науки» ураховуються не лише статті, а й огляди
Award	Міжнародні академічні нагороди	Індикатор «Award» базується на AES. Вираховується на кількість штатних працівників, які працюють на повну ставку на момент отримання нагороди. Навіть якщо викладач вже вийшов на пенсію, ЗВО нагорода рахується, позаяк беруться до уваги всі нагороди, що були отримані, починаючи з 1981 р. До березня 2022 р. в AES взяли участь понад 1000 професорів із провідних університетів світу. Їхні відповіді виявили 180 найкращих журналів із 52 тем, 36 найкращих нагород із 29 тем і 31 найкращу конференцію з комп'ютерних наук та інженерії

У цьому рейтингу в галузі медицини представлені: клінічна медицина (Clinical Medicine), громадське здоров'я (Public Health), стоматологія (Dentistry and Oral Sciences), медсестринство (Nursing), медичні технології (Medical Technology), фармація і фармацевтичні науки (Pharmacy and Pharmaceutical Sciences) ibid.

Не залишилася осторонь й компанія QS, яка також розробила рейтинг з AS – QS World University Rankings by Subject (Рейтинг університетів світу QS за навчальними дисциплінами). У 2022 р. для рейтингування було використано 5 індикаторів [34], представлених у таблиці 7.

Таблиця 7
Індикатору QS World University Rankings by Subject

Індикатор	Опис індикатора
Академічна репутація (Academic reputation)	В основу QS покладено технологію глобального опитування, починаючи з моменту укладання QS World University Rankings® (2004 р.). У 2022 р. рейтинг QS World University Rankings by Subject базується на результатах відповідей понад 130 000 науковців з усього світу. Процедура: респондент зазначає контактні дані, посаду, ЗВО, регіон і 1 – 2 AS, в якій він є фахівцем. Для кожної галузі / двох суміжних галузей респондентів просять зазначити по 10 вітчизняних і 30 зарубіжних ЗВО, які вони вважають найкращими в певній галузі досліджень. NB! Свій заклад не обирається! Для рейтингу QS World University Rankings by Subject результати фільтруються відповідно до вузької галузі знань, зазначеної респондентами. Респондентам, які обрали одну галузь, пропонується зробити вибір із двох суміжних вузьких галузей
Думка роботодавців (Employer reputation)	Ураховується можливість працевлаштування випускників як ключового фактору при оцінюванні міжнародних університетів. Опитування працедавців проводиться за процедурою, подібною до визначення академічної репутації: для кожної галузі / двох суміжних галузей респондентів просять зазначити по 10 вітчизняних і 30 зарубіжних ЗВО, які готують найкращих випускників. Також пропонується назвати найкраще підготовлених фахівців зі спеціальностей, за якими переважно набирають кращих працівників профіль найкращої підготовки. Такий «перехресний» відбір, на думку укладачів, об'єктивує вибір AS. У рейтингу 2022 р. прийнято до уваги результати опитувань близько 75 000 респондентів з усього світу
Кількість цитувань на статтю (Research citations per paper)	Вимірюється кількість цитувань на одну статтю, а не кількість цитувань на одного викладача. Для кожної теми встановлюється мінімальний поріг публікацій. Усі дані отримуються з науко метричної бази даних Scopus видавництва Elsevier
h-індекс (Hirsch index or Hirsch number – h-index)	Індекс Гірша є способом вимірювання як продуктивності, так і впливу досліджень вченого / колективу вчених. Індекс Гірша також застосовується для визначення продуктивності окремого університету, країни, наукового журналу
Міжнародна дослідницька мережа (International Research Network – IRN)	*IRN використовується на загальнопрофільному рівні. Індикатор був уведений лише у 2022 р. після широкої підтримки з боку Консультаційної ради з глобальних рейтингів

Варто наголосити, що протягом усього періоду існування академічних рейтингів триває палка дискусія щодо корисності AP, їх прозорості, валідності тощо. Так, існує значна кількість досліджень, в яких існуючі рейтинги піддаються серйозній критиці [13,14,16,17,24,25,26,28,30,38]. Tero Erkkilä and Ossi Piironen наголошують, що світові рейтинги університетів, які намагаються «подавати» академічну діяльність як глобальну конкуренцію, ідеалізуючи елітні американські університети і розглядаючи їх як взірць для наслідування, протирічать старовинним європейським академічним традиціям. Ці рейтинги створюють ілюзію конкуренції, яка має політичні наслідки [17]. Утім, на думку цих учених, рейтинги жодним чином не враховують загальний інституційний контекст, в якому функціонують університети в тій чи іншій країні. «Глобальна рейтингова гра» («the global ranking game») притягує увагу до окремих закладів, а не до національних систем ВО, тому ця «індивідуалізація», вірогідно, буде й надалі контрпродуктивною для цих систем [17].

Наприклад, німецька дослідниця Julia Horstschraer зазначає, що німецький сектор ВО раніше був доволі однорідним щодо якості університетів, частка приватних університетів традиційно незначна, позаяк університети підпорядковані і фінансуються 16 федеральними землями Німеччини. На відміну від англосаксонської системи жодний університет не вважався елітним і до 2006 р. навчання було безкоштовним – студенти сплачували лише реєстраційний збір у сумі 100 євро за кожний семестр [23].

Група французьких авторів наголошує на тому, що рейтинги часто упереджені або засновані на методологіях, які не є прозорими (вага порівнюваних показників, алгоритми розрахунку, методологічна обґрунтованість при зборі даних). Незважаючи на те, що з роками вносяться покращення, у тому числі щодо відбору критеріїв, рейтинги не в змозі виправдати всі очікування академічної спільноти [28]. Це твердження цитовані дослідники обґрунтовують тим, що, наприклад, Франція посідає третє місце серед країн, які приймають у свої університети на навчання іноземців, однак цей фактор не враховується в більшості рейтингів, що ставить французькі ЗВО в невідне становище *ibid*.

Ці ж науковці зазначають, що оцінювання діяльності ЗВО головним чином з огляду на бібліометричний аналіз наукових публікацій викладачів, також є невідною для французьких університетів, оскільки особливністю французької системи ВО є те, що наукова діяльність в основному зосереджена в науково-дослідних центрах. Прикладом цього є CNRS (Centre national de la recherche scientifique), який вважається «центральним гравцем» у дослідній галузі, але не фігурує в рейтингах, позаяк не належить до ЗВО [28].

З-поміж аргументів критиків заслуговує на увагу той, що ЗВО різні, тому не можна порівнювати навіть два різні університети з різними місіями й завданнями. Принагідно підкреслимо, що залежно від місії університети себе позиціонують як наукові, освітні, соціальні. До того ж усі університети внутрішньо різняться, тому дуже складно, або навіть неможливо їх порівняти. Ба більше, для потенційних студентів рейтинги взагалі

не надають критично важливої інформації, потрібної для усвідомленого вибору місця навчання [16].

Наприклад, Julia Horstschraeger наводить надзвичайно цікавий факт, що для німецьких абітурентів одним із найважливіших чинників, що впливають на вибір університету, є відстань від місця проживання до місця розташування університету. Ще більш цікавими є експериментальні дані, згідно з якими, кожний зайвий кілометр знижує вірогідність вступу на 1,7% [23].

Pedro Bernardino and Rui Cunha Marques [14], зазначають, що, наприклад, у 2005 р. сім із десяти рейтингів не містили жодного показника, який би стосувався якості викладання, адже отримати такі об'єктивні показники і порівняти їх дуже важко. Натомість на результати рейтингу завжди дуже сильно впливають результати наукової / дослідницької діяльності, яка легко вимірюється – зазвичай за кількістю статей, опублікованих у міжнародних рецензованих журналах.

На думку цих же дослідників, одним із найбільш складних аспектів укладання академічного рейтингу є небезпека того, що результати перетворюються на змагання за популярність, а не серйозне обговорення того, які ЗВО справді добре працюють. У цілому, ця проблема виникає з огляду на те, що передусім береться до уваги академічна репутація, а також інформація, яку отримують із відкритих джерел і опитувань. Як наслідок, ця методика призводить до гало-ефекту [14]. Конкуренція, на думку дослідників, безумовно, є силою, що завжди рухає науку вперед і зумовлює якісні зміни, хоча водночас вона може призвести й до зниження академічної успішності, певного нівелювання академічних і традиційних цінностей [12].

У цьому контексті неабиякого значення набуває думка щодо значних викривлень і надання рейтингам недостовірної інформації. Наприклад, Antony Stella and David Woodhouse пишуть: «Експертні висновки мають два основні недоліки. По-перше, вони «потерпають» від викривленого сприйняття та «ефекту ореолу». Репутація одного структурного підрозділу, який знайомий експерту, може без вагань вплинути на весь ЗВО. Так, одне з досліджень, що проводилося в США, показало, що Принстонська юридична школа посідає сьоме місце в країні. Але в Принстоні ніколи не було юридичної школи (юридичного факультету). І це було наслідком ефекту ореолу [38].

Barbara Kehm також зазначає, що високі позиції в рейтингах запускають відомий ефект Матфея (інша назва – ефект Метью), позаяк у такі університети академіки охоче подають заявки на працевлаштування, кращі абітурієнти – на навчання, збільшуються пожертви випускників або державне фінансування [25].

У цьому контексті важливою є думка Ellen Hazelcorn: «Рейтинги стали нав'язливою ідеєю сучасного світу. Те, що на початку ХХ ст. в США сприймалося як академічна забава, а в 80-х роках ХХ ст. було інформаційною послугою для студентів, зараз стало ключовим фактором гонитви за репутацією з відчутним геополітичним присмаком» [20], тому сучасний стан у ВО вона характеризує як «гонитву за глобальною першістю» [19].

Antony Stella A. and David Woodhouse ще більш категоричні коли йдеться про інформацію, яка надається більшістю рейтингів, що укладаються ЗМІ: «... стандартні методи дослідження ринку, що використовують при зборі даних, поставили на порядок денний питання: Чи можемо ми припустити, що те, що працює для корму для домашніх тварин, парфумерії і пести-

цидів, буде працювати для освіти? Більшість рейтингів заснована на двох типах даних: даних, які надаються самими закладами, які приймаються часто без належної перевірки, а також дані, що отримуються в результаті дослідження суспільної думки з метою створення «експертної думки». Оскільки обидва компоненти перебувають на хисткому ґрунті, використання медіа-групами складних формул із вагою і показниками лише допомагають проєціювати псевдообраз «науковості» результатів, які можуть бути статистично нерелевантними» [38].

Barbara M. Kehm у статті «Глобальні університетські рейтинги – наслідки і непередбачувані побічні ефекти» («Global University Rankings — Impacts and Unintended Side Effects»), критично оцінюючи АР, наголошує, що вони мають «непередбачувані побічні ефекти», які виявляються на європейському, національному й інституційному рівнях. При цьому дослідниця відходить від традиційної практики оцінювання методології АР, а зосереджує увагу на ефектах логіки ранжування, підкреслюючи, що натепер рейтинги, які стали особливою формою транснаціональної політики, на жаль, швидше слугують індикаторами економічної конкурентоспроможності націй, ніж реальним показником того, чим реально займаються університети. А отже, «ранжування становить собою деконтекстуалізовану символічну цінність, яка є істино постмодерною і створює нову матеріальну реальність, що більше не пов'язана з оригіналом» [24].

У контексті пропонованого дослідження доволі реалістичним та обґрунтованим є твердження, що організаційний симбіоз між університетами і промисловістю – це один із наслідків появи WCU, які, з одного боку, генерують корисні патенти завдяки великому впливанню ресурсів через приватну ініціативу. Компанії-донори пильно слідкують за інноваційним ринком, адже вони фінансують університетські наукові центри. З іншого боку, багато викладачів-дослідників приходять у компанії як консультанти, що призводить до встановлення ще більш тісних зв'язків між дослідницькими групами університетів із цілими галузями та великими корпораціями. І це залучає виробничий і фінансовий ринок в університет, поміщаючи його тим самим у комерційну економічну сферу, відтворюючи акт Бея – Доула (Bayh – Dole Act) у глобалізованому контексті [16].

У редакційній передмові з промовистою назвою «Гра в рейтинги», надрукованій у першому номері «Європейського журналу освіти» («European Journal of Education») за 2014 рік, який повністю був присвячений критичному оцінюванню глобальних рейтингів, Barbara M. Kehm and Tero Erkkilä наводять опубліковану в грудні 2011 р. журналом Science інформацію, що два університети Саудівської Аравії активно залучають до досить своєрідної співпраці відомих учених з Кембриджу, Гарварду й інших елітарних університетів, що потрапили до списку найбільш високо цитованих дослідників. За 70 000 американських доларів на рік обраним науковцям пропонували стати викладачами цих університетів в обмін на зобов'язання бути присутніми «на робочому місці» нетривалий час один раз на рік і вказувати в публікаціях свою приналежність до цих ЗВО. Як результат, протягом двох-трьох років відповідні університети увійшли до третьої сотні WCU за версією ARWU [26].

Отже, стверджують Barbara M. Kehm and Tero Erkkilä, університети просто купують репутацію дослідни-

ків для підвищення власної репутації. У березні 2012 р. щоденна австралійська газета The Australian опублікувала список із 60 найчастіше цитованих «запрошених» науковців – викладачів університетів Саудівської Аравії, серед яких були представники американських, європейських, азійських університетів, або науковці-пенсіонери. А у 2012 р. один із австралійських університетів опублікував об'яву про наявність вакантної посади «Менеджера з інституційних рейтингів» із заробітною платою 100 000 американських доларів на рік. Серед посадових обов'язків такого працівника були пункти щодо управління зв'язками з рейтинговими агентствами з метою «максимізації» або «оптимізації» позиції відповідного університету в рейтингу, а також взаємодія з інституціями, які здійснюють рейтингування [26].

Vidya Rajiv Yeravdekar and Gauri Tiwari [41], посилаючись на A. Rauhvargers [36], цілком слушно наголошують, що насправді глобальні рейтинги охоплюють не більше 3 – 5% університетів з усього світу. При цьому «елітарний підхід», на якому ґрунтуються всі без винятку методології укладання рейтингів, а priori призводять до того, що близько 16500 університетів «не можуть бути допущені до змагань». Ба більше, «іконізація» рейтингів впливає з їх символічної значущості з точки зору економічних і політичних факторів, а не з точки хору освіти, позаяк рейтинги «заохочують війни за престиж» і «набувають рис академічного захоплення», яке навряд чи може призвести до значного покращення якості ВО [13,14,15,16,17,24,25,26,28,38].

Попри об'єктивно або суб'єктивно критичне ставлення дослідників до академічних рейтингів наразі

вони залишаються однією зі складових іміджу університетів. Знаний фахівець у питаннях рейтингів Philip G. Altbach стверджує, що якби рейтинги не існували, хтось рано чи пізно вигадав би їх, адже поява рейтингів є закономірним результатом масового характеру ВО, комерціалізації і конкуренції університетів в усьому світі [11].

У зв'язку із цим продовжується робота над створенням усе нових і нових рейтингів. Крім перелічених рейтингів, придатних виключно для ранжування WCU, нині існує чимало інших рейтингів – міжнародних і національних, що можуть розглядатися як максимально неупереджені й придатні не лише для елітарних ЗВО. Зокрема, варто уваги Вебометрікс (Webometrics, s. Ranking Web of World Universities). Робота над цим проектом була розпочата Cybermetrics Lab – дослідницькою групою Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), англійська назва – Spanish National Research Council (SNRC), що є найбільшою державною дослідницькою організацією Іспанії, ще в 90-х рр. минулого століття. Утім, повноцінно його запустили лише у 2004 р. Рейтинг публікується двічі на рік – у січні та липні [35].

Мета рейтингу – якомога повніше охоплення ЗВО незалежно від країни або AS. Наразі Webometrics оцінює 30 000 університетів з понад 200 країн світу. Особливість рейтингу в тому, що він узагальнює результати всіх видів діяльності ЗВО шляхом аналізу його присутності (50%) та активності (50%) у вебпросторі. Рейтинг, що вийшов у липні 2022 р., укладався на основі трьох індикаторів [35], представлених у таблиці 8.

Таблиця 8
Характеристика рейтингу Webometrics

№	Індикатор	Опис індикатора	Data Source	Вага у %
1	Визнання / впливовість (Visibility)	Репутація: кількість зовнішніх мереж (підмереж), які посилаються на вебсторінки ЗВО (нормалізовано, а потім обирається максимальне значення)	1) Majestic SEO 2) ahrefs	50
2	Транспарентність / Відкритість (Transparency / Openness)	Найбільш цитовані дослідники: кількість цитувань 210 найбільш цитованих викладачів університету (перші двадцять не враховуються)	Google Scholar	10
3	Провідні наукові дослідження (Excellence / Scholar)	Найбільш цитовані документи: кількість статей викладачів університету, надрукованих у 10 % найбільш цитованих у кожній із 27 дисциплін повної бази даних за останні 5 років (охоплено період 2017 – 2021 рр.)	SCImago	40

Варто також зупинитися на такому рейтингу як U-Multirank – європейській рейтинговій системі, що з'явилася у 2014 р. Основне призначення U-Multirank полягає в аналізі прозорості діяльності університету. Відповідальним за реалізацію проекту U-Multirank є консорціум європейських дослідницьких центрів – Центр політичних досліджень вищої освіти (Centre for Higher Education Policy Studies (CHEPS), м. Енсхеде, Нідерланди), Центр розвитку вищої освіти (Centre for Higher Education (CHE), м. Гютерслох, Німеччина), Центр досліджень науки і технологій (Centre for Science and Technology Studies (CWTS), м. Лейден, Нідерланди), Фонд знань і розвитку (Fundacion CYD), м. Барселона, Іспанія). Проект фінансується Європейською Комісією, Фондом Бертельсмана (Німеччина) і комерційним банком Сантандер (Іспанія) [40].

Порівняно з іншими глобальними рейтингами U-Multirank надає інформацію про широкий спектр ЗВО і, що важливо, уможливує пошук і порівняння інформації щодо ЗВО зі схожими профілями й задачами. U-Multirank рейтингує університети за 5 показниками: викладання і навчання (teaching & learning), дослідження (research), трансфер знань (knowledge transfer), міжнародна орієнтація (international orientation), регіональна участь (regional engagement). Відтак U-Multirank поєднує в собі інституційний рейтинг і галузеві рейтинги, засновані на окремих AS. На відміну від «комерційних» рейтингів в U-Multirank'у рішення щодо релевантності окремих показників залишається за користувачами [40].

U-Multirank дозволяє оцінювати ЗВО за низкою індивідуальних показників ефективності з ранжуванням

кожного показника від «А» до «Е» (слабо) за шкалою: А «Very good», В «Good», С «Average», D «Below average», Е «Weak». Важливо, що U-Multirank не надає зведених оцінок, оскільки наразі відсутнє надійне методологічне обґрунтування для простої «сумації» оцінок за різними індивідуальними індикаторами або їх зважування для отримання єдиної зведеної оцінки, що використовується в рейтингових таблицях. Це уможливило проведення транспарентних порівнянь, а не спрощене рейтингування. Отже, базуючись на емпіричних даних, U-Multirank порівнює ЗВО зі схожими інституційними профілями і дає змогу користувачам розробляти персоналізовані рейтинги, обираючи показники ефективності [40].

С. Курбатов ставить актуальне питання: «Що очікує на університетські рейтинги у найближчі часи та у подальшій перспективі?» і відповідає словами Ульріха Течлера, який у главі «Майбутнє університетських рейтингів» описує можливі сценарії подальшого розвитку ситуації щодо AP [2]. Перший – інерційний сценарій, за якого зберігається нинішня роль і ставлення до рейтингів. Другий – подальше поширення практики складання рейтингів, поглиблення їх впливу на освітню політику. За цих умов рейтинги стають у сучасному світі четвертим найбільш впливовим фактором поряд із масовим характером університетської освіти, посиленням конкуренції в галузі ВО й інтернаціоналізацією. Третій – рейтинги змінюють характер ЗВО. Наприклад, їх розмаїття зникає та буде замінено більшим складом гомогенним середовищем, суб'єкти якого конкурують за можливість піднятися на більш високий рівень. Четвертий – рейтинги деформують систему університетської освіти, оскільки вони оцінюють переважно дослідницький потенціал, то можна прогнозувати серйозні проблеми з якістю викладання та навчання. П'ятий – рейтинги змінять систему освіти на краще, провокуючи внутрішню диверсифікацію ЗВО, яка є фактором підвищення конкурентоспроможності. Шостий – рейтинги стануть адекватним і достовірним інструментом оцінки ЗВО. Сьомий – рейтинги сприятимуть створенню «прозорих» інформаційних систем і зникнуть, оскільки за цих умов потреба в рейтингах відпаде.

Висновки

Аналіз показників якості різних аспектів діяльності закладів вищої освіти й освітньої системи тієї чи іншої країни в цілому уможливило отримання цілісної картини щодо її здатності успішно конкурувати у світовій економіці, тому будь-які намагання залишитися осторонь конкурентної боротьби приречені на фіаско, позаяк «боротьба за місце під сонцем» у сфері вищої освіти є реальністю, що визначає як її сучасний стан, так і перспективи подальшого розвитку. Тому рейтинги, незважаючи на їх дискусійний характер, стали невід'ємною частиною управлінської культури та глобального інформаційного простору, виконуючи роль одного з інструментів вимірювання інституційної спроможності, пошуку нових підходів до ефективного використання потенціалу закладів вищої освіти, корегування стратегії розвитку і рушія позитивних змін освітнього середовища університетів.

Література

1. Asociaciya universitetiv Ligi plyusha [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://migrant.biz.ua/ssha/navchannya-ssha/liha-plyushcha.html>

2. Kurbatov S. V. Rejtingi yak instrument rozvitku liderskogo potencialu universitetiv; za zag. red. S. A. Kalashnikovoyi. K. : DP «NVC «Prioriteti», 2016. 40 s.
3. Kurbatov S. Teoretiko-metodologichni perspektivi rozrobki mizhnarodnih universitetskikh rejtingiv. Visha osvita Ukraini. 2015. № 1. S. 34-39.
4. Kurbatov S. Fenomen universitetu v konteksti chasovih ta prostorovih viklikiv. Sumi : Universitetska kniga, 2014. 262 s.
5. Careno I.O. Mehanizm derzhavnogo reguluyvannya konkurentospromozhnosti vishoyi osviti Ukraini: avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.03. Kropivnickij, 2018. 21 s.
6. A History of the Ivy League [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.britannica.com/topic/Ivy-League>
7. Academic Ranking of World Universities [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.shanghairanking.com/rankings>
8. Academic Ranking of World Universities 2022 [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.shanghairanking.com/rankings/arwu/2022>
9. Altbach P. The Costs and Benefits of World-Class Universities. International Higher Education. 2004; 33: 5-8.
10. Altbach P., Peterson P. McGill Higher Education in the New Century: Global Challenges and Innovative Ideas. Sense Publishers: Rotterdam, 2007. 198 p.
11. Altbach P. Ranking Season is Here. International Higher Education. 2011; 62: 2-5.
12. Altbach P.G., Reisberg L., Rumbley L.E. Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution A Report Prepared for the UNESCO 2009 World Conference on Higher Education. UNESCO: Paris, 2009. 278 p.
13. Baty P. The Times Higher Education World University Rankings, 2004-2012. Ethics in Science and Environmental Politics. 2014; 13: 1-6.
14. Bernardino P., Marques R.C. Academic rankings: An approach to rank portuguese universities. Rankings académicos: Uma abordagem ao ranking das universidades portuguesas. Ensaio. 2010; 66: 29-48.
15. Bowden R. Fantasy Higher Education: University and college league tables. Quality in Higher Education. 2000; 6(1): 41-60.
16. Dos Reis Silva Júnior, Fargoni E.H.E. Globalization of Higher Education: Notes about Economy, Knowledge Production and Impacts on Civil Society. Open Access Library Journal. 2019. 6. e5869. [Electronic resource]. – Access mode : <https://doi.org/10.4236/oalib.1105869>
17. Erkkilä T., Piironen O. What Counts as World Class? Global University Rankings and Shifts in Institutional Strategies. A Contested Concept; ed. Sharon Rider, Michael A. Peters, Mats Hyvönen, Tina Besley. Springer, 2021. P. 171-196.
18. Global Ranking of Academic Subjects [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.shanghairanking.com/rankings/gras/2022>
19. Hazelkorn E. L'impact du classement des établissements sur la prise de décision dans l'enseignement supérieur. Politiques et gestion de l'enseignement supérieur. 2007; 2(19): 95-122.
20. Hazelkorn E. Ranking and the Reshaping of Higher Education: The Battle for World Class Excellence. Palgrave Macmillan, 2011. 272 p.
21. Hazelkorn, E. Striving for World Class Excellence: Rankings and Emerging Societies. In D. Araya & P. Marber (eds) Higher Education in the Global Age: Universities, Interconnections and Emerging Societies. Routledge, 2012.
22. Hazelkorn E. World-Class Universities or World Class Systems?: Rankings and Higher Education Policy Choices. in E. Hazelkorn, P. Wells & M. Marope (eds) Rankings and Accountability in Higher Education: Uses and Misuses. Paris: UNESCO, 2013.
23. Horstschraer J. University Rankings in Action? The Importance of Rankings and an Excellence Competition for University Choice of High-Ability Students. Discussion Paper No. 11-061. ZEW, 2011. 32 p.

24. Kehm B.M. Global University Rankings – Impacts and Unintended Side Effects. *European Journal of Education. Research, Development and Policy*. 2014; 49(1): 102-112.
25. Kehm B.M. Global University Rankings – Impacts and Applications. *Gaming the Metrics: Misconduct and Manipulation in Academic Research*; edited by Mario Biagioli, Alexandra Lippman. MIT Press Direct, 2020. P. 93-100. DOI: <https://doi.org/10.7551/mitpress/11087.001.0001>
26. Kehm B., Erkkilä T. Editorial: The Ranking Game. *European Journal of Education. Research, Development and Policy*. 2014; 49(1): 3-11.
27. Khadri Hanaa Ouda Strategic Approach for Developing World-Class Universities in Egypt. *Journal of Education and Practice*. 2015; 6(5): 125-145.
28. L'impact des classements internationaux des établissements d'enseignement supérieur en France et dans le monde. *Les notes de Campus France n 47 (Mai 2015)*. 12 δ. [Ressource électronique] – Mode d'accès: https://ressources.campusfrance.org/publications/notes/fr/note_47_fr.pdf
29. Liu, N. C. The Story of Academic Ranking of World Universities. *International Higher Education. International Issues*. № 54. <https://doi.org/10.6017/ihe.2009.54.8409>
30. Meredith M. Why Do Universities Compete in the Ratings Game? An Empirical Analysis of the Effects of the U.S. News & World Report College Rankings. *Research in Higher Education*. 2004; 45: 443-461.
31. QS World University Rankings methodology: Using Rankings to Start your University Search [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings/methodology>
32. QS World University Rankings 2022 [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2022>
33. QS World University Rankings 2023: Top global universities [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2023>
34. QS World University Rankings by Subject: Methodology [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.topuniversities.com/subject-rankings/methodology>
35. Ranking Web of World Universities (Webometrics) [Electronic resource]. – Access mode : https://stang.sc.mahidol.ac.th/research/ranking_Webometric.php
36. Rauhvargers A. Global university rankings and their impact. *EUA Rankings Review*. Brussels : Bibliothèque Solvay. 17 June 2011.
37. The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education. With a Foreword by Lee S. Shulman https://carnegieclassifications.acenet.edu/downloads/2000_edition_data_printable.pdf
38. Stella A., Woodhouse D. *Ranking of Higher Education Institutions*. Melbourne : Australian Universities Quality Agency, 2006. 26 p.
39. Times Higher Education World Reputation Ranking 2022 Methodology [Electronic resource]. – Access mode : <https://the-ranking.s3.eu-west-1.amazonaws.com/Reputation/Reputation+Ranking+Methodology+2022.pdf>
40. U-Multirank Project [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.umultirank.org/about/u-multirank/the-project/>
41. Yeravdekar V. R., Tiwari G. Global Rankings of Higher Education Institutions and India's Effective Non-presence: Why Have World-class Universities Eluded the Indian Higher Education System? And, How Worthwhile is the Indian Government's Captivation to Launch World Class Universities? *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2014; 157: 63-83.
42. What is QS Stars? [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.topuniversities.com/qs-stars/what-qs-stars>

ORCID та внесок авторів:

Ждан В.М.: <https://orcid.org/0000-0002-4633-5477>), A F
 Дворник В.М.: <https://orcid.org/0000-0002-9154-9351>) C
 Аветіков Д.С.: <https://orcid.org/0000-0002-7055-3589>) E
 Беляева О.М.: <https://orcid.org/0000-0001-9060-4753>) B, D

Конфлікт інтересів:

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

A – концепція та дизайн дослідження; **B** – збір даних; **C** – аналіз та інтерпретація даних; **D** – написання статті; **E** – редагування статті; **F** – остаточне затвердження статті

Матеріал надійшов до редакції 02.11.2022 р.